

2. Kültürlerarası öğrenme kavramları

Eğitim Kılavuzu
KÜLTÜRLERARASI
ÖĞRENME

2.1 Giriş

Kültürlerarası öğrenme kavramları hakkında yazmanın kendisi başlı başına kültürlerarası bir deneyimdir. Bu tek terimin, “kültürlerarası öğrenmenin” arkasında yer alan farklı düşünceler bunları geliştiren kişiliklerin de tarihi tarafından belirlenir.

Bu farklı düşünceler arasından bir seçim yapmak ve bunların üzerine yorumlarda bulunmak da, bir olasılık, kültürlerarası öğrenmenin kendisini değil, yazar(lar)ın kendi tarih ve tercihlerini sergileyecektir.

Sonuç olarak, bu bölüm kültürlerarası öğrenmeyle ilgili bazı “doğruları” ortaya koyma iddiasında değil; sadece kültürlerarası öğrenmeyle ilişkilendirilmiş bazı farklı kuram ve kavramların –kaçınılmaz olarak yanlı– özetlerini sunmayı amaçlıyor.

Burada sunulanları da içerecek şekilde çoğu kuram için olduğu gibi, açıklamalarda bazı hoş sözler ve kalıplar kullanılıyor. Özellikle bu kalıpları kullanan kuramları seçmeye özen gösterdik; bunun amacı ise sizleri korkutmak değil, bu terimlere alışmanızı sağlamak.

Bu kuramlar kültürlerarası öğrenme üzerine konuşulurken sıkça kullanılmaktadır ve pratik olarak sizin çoğu zaman yaptıklarınızın köklerinde yatmaktadır.

“Kültürlerarası öğrenme” terimi farklı düzeylerde anlaşılabilir. Sözcük anlamına göre “kültürlerarası öğrenme”, farklı kültürlerin etkileşimi ile bağlantılı bilgi, tutum ve davranışların edinilmesine yönelik bireysel bir sürece değişir.

Ancak, çoğunlukla, kültürlerarası öğrenme farklı çevrelerden insanların barış içinde bir arada nasıl yaşadıklarını veya böyle bir toplumun oluşturulması için gereken süreçleri içeren daha geniş bir çerçevede görülür.

Sonuç olarak, bu çerçevede “öğrenme” de yalnızca bireysel düzeyde algılanmakla kalmaz, bu sürecin “kültürlerarası” topluma yönelik açık uçlu karakterine vurgu yapar.

“Kültürlerarası öğrenme” terimi burada çeşitli bileşenlerine ve algılanışlarına göre incelenecektir.

2.2 Öğrenmeye bir bakış

“Öğrenme” nedir?

Sözlük anlamı olarak öğrenme, Oxford Advanced Learner's of Current English Dictionary'de “bilgi veya becerilerin, çalışma, pratik yapma veya öğretilme yoluyla kazanılması” olarak tanımlanmıştır.* Bu en genel tanımdan başlayarak çeşitli tartışma konuları belirlenebilir.

Farklı düzeylerde öğrenme

Öğrenme farklı, ancak birbiriyle bağlantılı üç düzeyde gerçekleşir: bilişsel, duygusal ve davranışsal düzeyde.

Bilişsel [cognitive] öğrenme bilgi ve inançların edinilmesidir: 3 artı 3'ün 6 olduğunu, dünyanın yuvarlak bir şekle sahip olduğunu veya Avrupa Konseyine 44 ülkenin üye olduğunu bilmek gibi.

Duygusal öğrenme, anlaşılması daha güç bir kavramdır. Geriye dönüp duygularınızı ifade etmeyi nasıl öğrendiğinizi ya da bu duyguların zamanla nasıl değiştiğini belki hatırlayabilirsiniz. Sizi yirmi yıl önce korkutanlar artık aynı sonuca yol açmıyor, daha önce hoşlanmadığımız insanlar şu an en iyi arkadaşlarımız haline gelmiş olabilir.

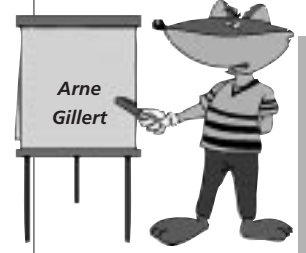
Davranışsal öğrenme ise öğrenmenin görünür boyutudur: tahtaya bir çiviyi düzgün olarak çakabilmek, kalemle yazabilmek, çubuklarla yemek yiyebilmek veya birilerini “doğru şekilde” karşılamak gibi.

Gerçek bir öğrenme her üç düzeyi içerir. Eğer çubuklarla yemek istiyorsanız çubukları nasıl tutacağınızı bilmeniz ve doğru hareketleri öğrenmeniz gerekir. Ancak eğer çubuklarla yemek yemekten hoşlanmazsanız –ya da bunda bir yarar görmezseniz– her ikisinin de kalıcılığı olmayacaktır.

Yapılandırıl(ma)mış bir süreç olarak öğrenme

Öğrenme kazara meydana gelebileceği gibi planlı bir sürecin sonucu da oluşabilir. Geriye baktığımızda öğrenme amaçlı olmayan dene-

* Ali Püsküllüoğlu'nun Türkçe sözlüğüne göre (Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995) ise öğrenme, “Belli durumlar ve sorunlar karşısında tepki ve davranış oluşturma, gerektiğinde bunları değiştirip yenilerini edinebilme yeteneği.” olarak tanımlanmıştır. (ç.n.)

yimlerimizden de çok şey öğrenmiş olduğumuz farkına varabiliriz. Diğer yandan, çoğu zaman öğrenme bir tür yapısal ya da en azından istek sonucu, bir süreci içerir. Kendi isteğimizle bir tepki vermezsek rastlantısal deneyimlerimizden de öğrenmeyiz.

Hem formal, hem de formal olmayan eğitim sistemleri, öğrenmeyi kolaylaştırmak için yapısal süreçleri kullanırlar. Kültürlerarası öğrenmenin bir grup ortamında en iyi nasıl uygulanacağını düşünmek üzere bu kılavuzu elinize aldığınız an, büyük olasılıkla yalnızca rastlantısal değil, daha çok yapısal bir öğrenmeyle ilgilisinizdir. Eğitim kursları, seminerler, grup toplantıları, atölye çalışmaları, değişimler vb. süreçler yapısal kültürlerarası öğrenme süreçleridir.

Öğrenmede roller

Öğrenme aynı zamanda rollerle ilgilidir. Çoğu çocuk, erken yapısal öğrenme deneyimi olarak, rol dağılımının öğretmen-öğrenci ilişkisi içinde kurulduğu okul ortamını paylaşırlar. Buna karşın, formal olmayan eğitimle ilgili insanların çoğu için öğrenmenin en etkin olarak insanların birbiriyle etkileşim içinde öğrendiği çift yönlü bir süreç olabildiği ortamlarda gerçekleşebileceği açıktır. Gerçekte, sürekli öğreniriz, ancak çoğu insan kendisini öğrenci olarak değerlendirmez ve çoğunlukla bilinçsizce öğretmen rolünü tercih eder. Karşılıklı öğrenme için açıklığın yaratılması formal olmayan eğitimle ilgili herkesin yeni bir grupla çalışmaya başladığında karşılaştığı zorluklardan birisidir ve kişisel olarak, bazen formal eğitim içindekilerin de sınıflarda bunu bir problem olarak algılamalarını dilerim.

Öğrenme yöntemleri

Öğrenmeyi yapısal bir süreç olarak düşünürsek bu süreç içinde öğrenme yöntemlerine bakmak da bir fikir verebilir. Araştırmacılar birçok kez kişilerin en iyi -bilme, duyumsama ve eyleme durumları sonrasında- kendi deneyimlerinden öğrendiklerini kanıtlamışlardır. Öğrenmeye bir yer açmak istiyorsak her üç düzeyde deneyim ve tepki vermeye yol açan yöntemler sunmalıyız. Bu kılavuzda kültürlerarası öğrenme için önerilen yöntem ve metodolojilere bakmanızı öneririz.

2.3 Kültür nedir? Kültürlerarası nedir?

“Kültürlerarası öğrenme” ile bağlantılı olarak üzerinde duracağımız ikinci terim ise kültür. Kültürlerarası öğrenme ile ilgili bütün düşünce-

ler, kültür üzerine açık ya da kapalı düşünceler üzerine kurulur. Hepsinin ortak noktası kültürü insanların oluşturduğu bir olgu olarak algılamalarıdır. Kültür, insanların günlük yaşamlarında kullandığı bir tür “yazılım” olarak nitelendirilebilir; tanımlarda ortak olan yan, insanların taşıdıkları temel varsayımlar, değerler ve normlardır. Kültür kavramları hakkında birçok kuramsal ve pratik tartışma ve yargı bulunmaktadır.

Kültür, mutlaka bir grup insan ile mi bağlantılıdır, yoksa “bireysel kültür”den söz edilebilir mi? Dünyanın “kültürel bir haritası” çıkarılabilir mi? Kültürler değişir mi? Evetse neden ve nasıl değişime uğrarlar? Kültür ile bireylerin ve grupların günlük davranışları arasındaki ilişki ne kadar güçlüdür? Bir kimsenin birden fazla kültürel arka planı bulunabilir mi ya da bu ne anlama gelir? Kültür ne kadar esnek, bireysel anlayış farklarına ne kadar açıktır?

Çoğunlukla, kültüre bakış kültürlerin etkileşimine bakışı beraberinde getirir. Çoğu yazar, birden fazla kültür olmasaydı kültür üzerine düşünmemizin bile söz konusu olmayacağını belirtir. İnsanların düşünme, hissetme ve davranış tarzlarında gözlenen açık farklılıklar sayesinde kültürün farkına varıyoruz. Bu nedenle, kültür basitçe tekil “kültür” olarak düşünülemez; “kültürler” üzerine düşünülmesi gerekir. Sonuç olarak, bu bölümde kültürün kendisini mercek altına alan düşüncelerden daha çok kültürlerin etkileşimi, kültürlerarası deneyimler üzerine odaklanan bir gelişim sergilemenin anlamlı olacağını düşündük.

“Çokkültürlü” gibi bazı terimlerin de “kültürlerarası”nın yerine kullanıldığı zamanlar olabilir. Bazı yazarlara göre bu terimler eşdeğerdir, diğerleri ise bu sözcüklere oldukça farklı anlamlar yüklemektedirler. Bu farklılıklar da bu bölümde daha sonra tartışılacaktır.

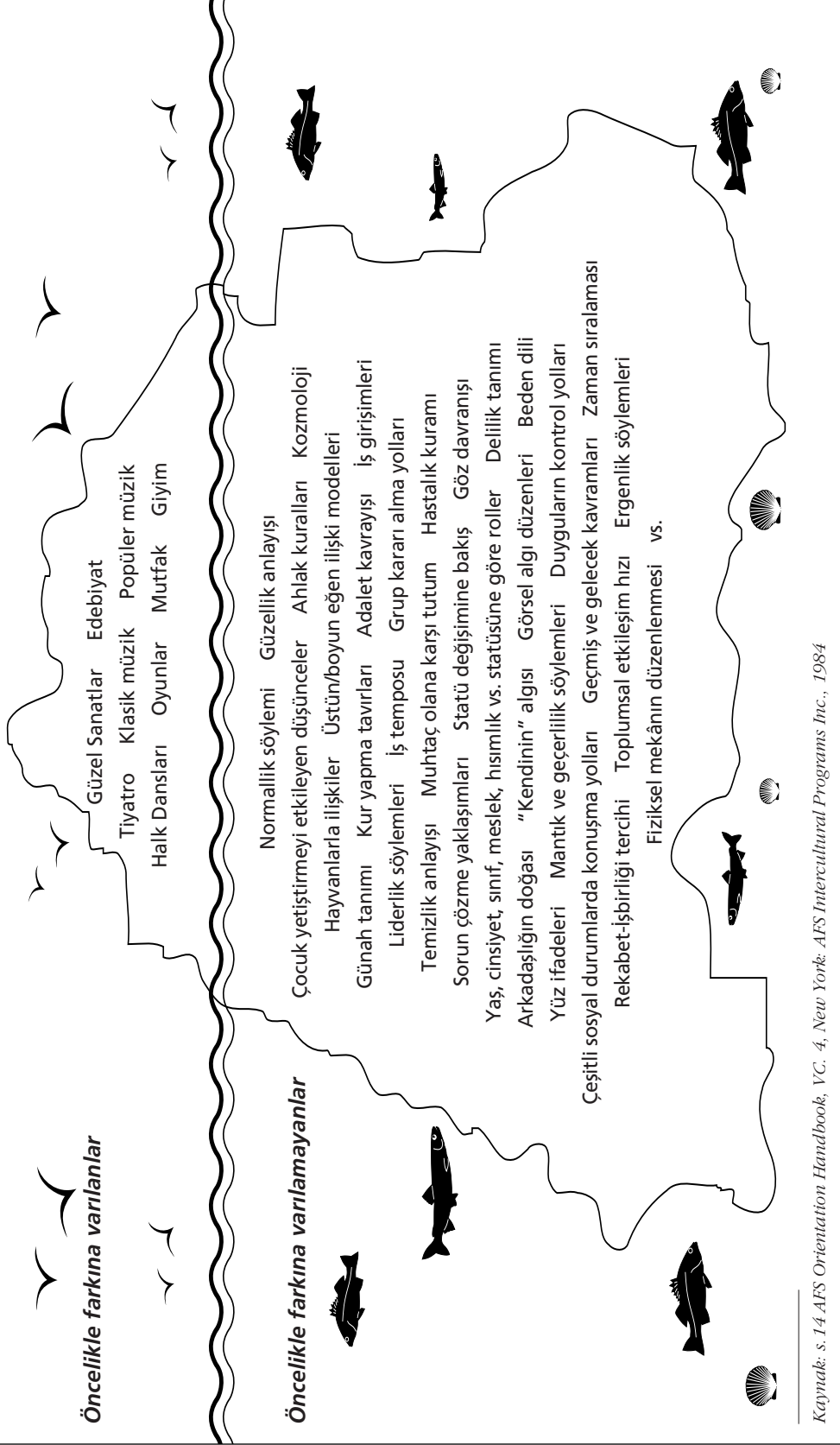
2.4. Kültüre bir bakış

2.4.1 Buzdağı modeli

Kültür hakkındaki en iyi bilinen modellerden birisi buzdağı modelidir. Bu model, kültürü oluşturan öğeler ve bu öğelerin bazılarının açıkça görülebilir, diğerlerinin ise zorlukla farkına varılabilir olduğu gerçeği üzerinde durmaktadır.

Bu modelin ardında yatan düşünce, kültürün bir buzdağı şeklinde resimlenebileceğidir: buz-

Şekil 1: Kültürün buzdağı kavramı

Kaynak: s.14 AFS Orientation Handbook, VC. 4, New York: AFS Intercultural Programs Inc., 1984

dağının ancak çok küçük bir bölümü suyun üzerinden görülebilir. Buzdağının bu üst kısmı suyun altında ve dolayısıyla görünür olmayan çok daha büyük bir kitleyle tamamlanır. Ancak, asıl güçlü temeller de bu görünmeyen bölümde yatmaktadır.

Kültürde de görünür kısımlar vardır: Mimari, sanat, yemek, müzik, dil bunlardan yalnızca ilk anda sayılabilecek birkaçıdır. Ancak kültürün, kültürün sahibi olan grubun tarihi, normları, değerleri, mekân, doğa ve zaman hakkındaki temel varsayımları gibi güçlü temellerinin farkına varılması çok daha zordur. Buzdağı modeli, kültürün görünür bölümlerinin görünmeyen bölümlerinin tezahürleri olduğunu belirtir. Aynı zamanda farklı kültürel geri planlardan gelen insanların anlamının zorluklarına işaret eder: “Buzdağının” görünür kısımlarının farkındayızdır, ancak bu kısımların dayandığı temelleri hemen göremeyiz.

Diğer yandan buzdağı modeli yukarıda belirtilen soruların birçoğunu da yanıtı bırakır. Çoğunlukla kültür üzerine ayrıntılı bir incelemeye başlangıç olarak, kültürü anlama ve “görmenin” neden bu kadar zor olduğunun görselleştirilmesi için kullanılır.

Gençlik çalışmalarıyla ilgisi

Buzdağı modeli dikkatimizi kültürün gizli boyutuna çeker. Kültürlerarası etkileşimlerde ilk bakışta bulabileceğimiz benzerliklerin gerçeklikle ilgili bütünüyle farklı varsayımlara dayanıyor olabileceği hakkında bir hatırlatmadır. Genç insanlar arasında kültürel farklılıklar her zaman açıkça algılanabilir olmayabilir: Her ülkede gençler kot pantolon giyip pop müzik dinler ve e-postalarını kontrol ederler. Bu durumda kültürlerarası öğrenme öncelikle herkesin kendi buzdağının alt kısmının farkında olması ve bunu birbirini daha iyi anlayarak ortak zemin bulmak amacıyla diğerleriyle konuşabilmesidir.

2.4.2 Geert Hofstede'nin kültürel boyutlar modeli

Geert Hofstede'nin kültür üzerine düşünceleri bugüne kadar kültürel farklılıklar üzerine yapılmış en kapsamlı ampirik çalışmalardan birine dayanmaktadır. 1970'lerde o zamanlarda da fazlasıyla uluslararası bir şirket olan IBM tarafından IBM'in dünya çapında ortak prosedür ve standartlar koyma girişimlerine karşın, örneğin Brezilya ve Japonya'daki fabrikalarının çalışma-

sında halen önemli farklılıklar bulunması nedeniyle öneriler geliştirmesi istendi. Hofstede bunun üzerine IBM'in çalışmasıyla ilgili farklılıkları araştırdı. IBM'in tüm dünyadaki çalışanlarına gönderilen ayrıntılı mülakat ve anketleri de içeren çeşitli aşamalarda farklı tesislerde karşılaşılan farklılıkları ortaya çıkarmaya çalıştı. Çalışanların eğitim düzeyleri ile birlikte organizasyon yapısı, kurallar ve prosedürler hemen her yerde birbirine oldukça benzer olduğundan, farklı yerlerde ortaya çıkan farklılıkların o fabrikada çalışan insanların ve dolayısıyla o ülkenin kültürlerinden kaynaklanabileceği sonucuna ulaştı. Hofstede kültürü “beynin insan gruplarını birbirinden ayırt edecek şekilde kolektif programlanması” olarak tanımladı.

Çok sayıda araştırma turu sonrasında kültürdeki farklılıklar dört temel boyuta indirildi. Bütün diğer farklılıklar bu dört temel boyutun bir ya da birkaçına dayandırılıbiliyordu. Hofstede, belirlediği dört boyuta erk uzaklığı, bireycilik/grupçuluk, erillik/dişillik ve belirsizlikten kaçınma adlarını verdi. Ek araştırmalar sonrası bunlara zaman oryantasyonu boyutunu kattı.

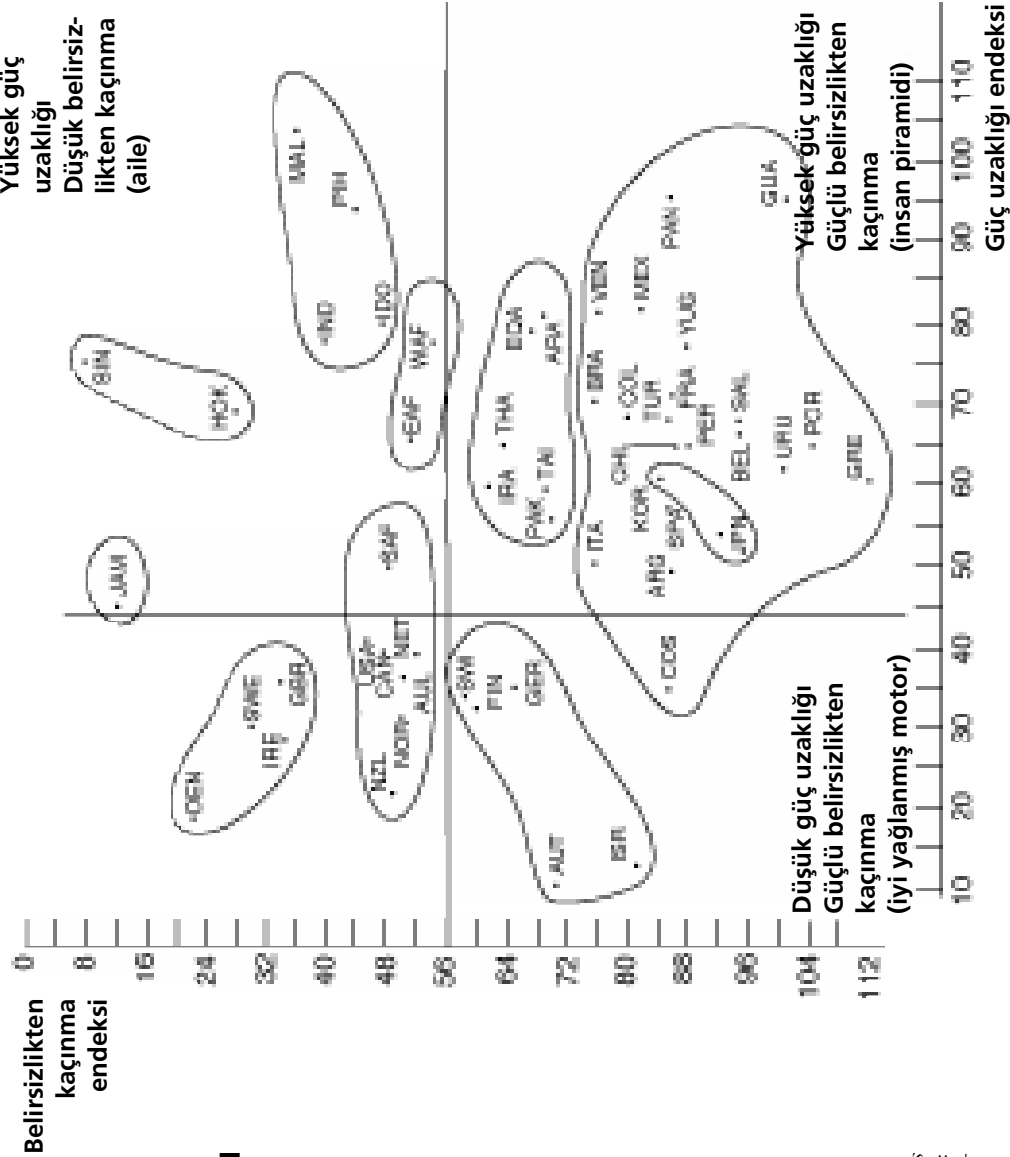
Güç uzaklığı bir toplumun, kurumlar ve örgütlenmeler içindeki erkin bireyler arasında eşitsiz dağılımını kabul derecesini gösterir. Erk uzaklığı hiyerarşiyle, örneğin bir gençlik örgütü içindeki normal karar mekanizması ile ilgilidir. Herkesin eşit düzeyde söz hakkı olmalı mıdır? Yoksa gerektiğinde kurul başkanları kararları kendileri verebilmeli midir?

Belirsizlikten kaçınma bir toplumun kuşku uyandıracak durumlar karşısında kendini tehdit altında hissetme ve kurallar ve diğer güvenlik önlemleri yoluyla bunları engelleme çabalarının derecesini gösterir. Belirsizlikten kaçınma, örneğin insanların ne dereceye kadar risk aldıkları veya bir eğitim kursunun planlanması sırasında hazırlık takımının ne kadar ayrıntılı tartıştığı ile ilgilidir. Şans faktörü, doğaçlama, veya işlerin olduğu gibi ilerlemesine (ve belki de yanlışlığa) ne kadar yer bırakılmıştır?

Bireyselcilik/grupçuluk bir toplumun ilişkilerinin insanların daha çok kendilerinin ve birinci dereceden yakınlarının geçimiyle ilgili olduğu gevşek bir toplumsal çerçeve içinde mi, yoksa kişilerin grup içi ve dışı insanlar arasında ayrıma giderek grup içi üyelerin kendilerine bakmalarını beklediği sıkı bir toplumsal çerçeve içinde mi örüldüğünü gösterir. Örneğin, grupçu [kolektivist] kültürlerde insanlar ailelerine karşı güçlü bir bağ ve sorumluluk duygusu

Şekil 2: 50 ülke ve 3 bölgenin güç uzaklığı ve belirsizlikten kaçınmaya göre durumu

Source: s. 141, Hofstede, Geert (1991) *Cultures and organisations: software of the mind*. London: McGraw-Hill. Copyright © Geert Hofstede, reproduced with permission.

hisseder ve kendilerini tercihen çeşitli grupların üyeleri olarak görürler.

Erillik/dışillik cinsiyetin toplumda erkeklerin ve kadınların oynadığı rolleri ne kadar belirlediğini gösterir. Örneğin, herkes tarafından üstlenilmesi gereken bazı işleri içeren bir seminer organizasyonunda erkek ve kadın katılımcılar arasında neredeyse “doğal” bir işbölümüne gidiliyor mu?

Zaman oryantasyonu bir toplumun kararlarını ne kadar gelenek ve geçmişteki olaylara, ne kadar kısa dönemli, şimdiki zaman kazançlarına ya da gelecek için yararlılık algılarına dayandırdığını gösterir. Örneğin, sizce bölgenizin tarihi bugün ve gelecek için ne kadar önemlidir? İnsanlar kökenleri konusunda konuşurken geçmişten mi, bugünden mi, yoksa gelecekte mi söz ederler?

Hofstede farklı toplumları (ulusları) bu boyutlara dayanan değerlere göre yerleştirdiği birçok grafik oluşturdu. Bu değerler anketlerin değerlendirmeleri ve bu modele dayalı yinelenmiş araştırmalara göre belirlenmiştir (bkz. Şekil 2).

Hofstede'nin modeli ampirik temeli nedeniyle övgüyle karşılanmıştır; kültür hakkında herhangi bir çalışma veya kuramın benzer bir nicel desteğe dayandırılması oldukça zordur. Diğer yandan, model neden yalnızca bu beş boyutla sınırlı kaldığı ve neden kültürün temel bileşenlerini yalnızca bu boyutların oluşturduğu hakkında bir açıklama getirmemektedir. Ayrıca model, kültürü dinamik değil statik bir varlık olarak ele almakta, kültürlerin neden ve nasıl geliştiklerini açıklamamaktadır. Ek olarak, Hofstede'ye kültürü uluslara endeksleme ve çoğu modern toplumlarda var olan kültürel çeşitliliği, alt kültürleri, karışık kültürleri ve bireysel gelişimleri göz önüne almama eleştirisi getirilmiştir. Boyutların tanımları zaman zaman bazı kültürlerin diğerlerine olan üstünlüğü varsayımını içlerinde barındırma tehlikesini taşımaktadır. Buna karşın çoğu okur için modelin beş boyutu toplumların yapılanması bağlamındaki çalışmalar için oldukça fikir vericidir.

Gençlik çalışmalarıyla ilgisi

Kültürün öğeleri olarak bu beş boyut hakkında Hofstede ile farklı düşünülebilir. Yine de, bunların kültürel farklılıkların temel öğelerinden oldukları ortaya çıkmıştır ve bu yüzden farklı kültürlerden gelen bireyler ve gruplar arasındaki çatışmaların anlaşılmasına yardımcı ola-

bilirler. Katılımcılar Hofstede'nin diyagramları üzerinde hemen farklı ulusal “kültürleri” karşılaştırmaya başlarlar: Gerçekten daba mı hiyerarşik düşünüyorum? Diğerlerinden daba mı fazla güvenliğe gereksinim duyuyorum? Bu yüzden Hofstede'nin boyutları bir yandan kişinin kültürel yanlış anlamaları algılayabileceği bir çerçeve sunar ve bu farklılıkları katılımcılarla birlikte değerlendirmeyi başlatırken (örneğin, güç ve liderlik hakkında sizin görüşleriniz nelerdir?) diğer yandan kendimiz hakkında da düşünmemizi ve bu boyutların bir ülke içindeki herkese uygulanmasını sorgulamamızı sağlar.

Her halükârda, bu boyutlar, içinde yaşadığımız (öğrenci kültürümüz, aile ve arkadaşlarımızın kültürü, kırsal ve kentsel çevre kültürü gibi) farklı bağlamları incelemeye çalışırken bir referans çerçevesi olarak yararlıdır. Ancak bu boyutların bize nereye kadar farklı ufuklar açacağını, diğer yandan ne ölçüde yeni önyargılara yol açacağını kendimize sormaya değer.

Ek olarak, bu beş boyut ve kişinin bunlar arasındaki tercihleri kültürel görelilik sorununu gündeme getirir: Gerçekten de “daba iyi” ya da “daba kötü” diye bir şey yok mudur? Hiyerarşik yapılar da eşitler kadar iyi olabilir mi? Katı ve kapalı cinsi roller de açık olanlar kadar iyi midir? Bunun ucu nereye varır? Ve bu boyutlar ekleninde oluşan kültürel çatışmalarla ilgilenirken tarafsız bir duruş almalı mıyız, alabilir miyiz?

2.4.3 Edward T. ve Mildred Reed Hall'den kültürün davranışsal bileşenleri

Bu çift, kendi kültür modellerini yurtdışına yolculuk yapan Amerikalı işadamlarına önerilerde bulunmak amacıyla oldukça pratik bir bakış açısından geliştirmiştir. Amerikan işadamlarının işbirliği yapabilecekleri farklı kültürlerden insanlarla yaptıkları ve ayrıntılı, açık uçlu görüşmeleri içeren çalışmalarında, kültürlerarası iletişimde çatışmalara yol açtığı düşünülen bazı keskin davranış farklılıkları üzerine odaklandılar. Çalışmalarının temelinde birçok farklılık boyutu geliştirdiler. Bu boyutların tamamı iletişim kalıpları, mekân veya zamanla ilgiliydi.

Hızlı ve yavaş iletiler “özel bir iletinin çözülmesi ve eyleme dönüştürülmesi hızını” belirtmektedir. Hızlı iletilere örnek olarak manşetler, reklamlar ve televizyon gösterilebilir. Kolayca aşına olmak da hızlı iletilere eğilim gösteren ki-

şilere özgüdür. Buna karşın insanları iyi tanımak zaman alır (bu yavaş iletilere örnektir); bazı kültürlerde arkadaş edinmek diğerlerinden daha az zaman alır, çabuk samimi olmanın hızlı iletilerle ilgisi bu, örnekte görülebilir. Yavaş mesajlara örnek olarak ise sanat, belgeseller, yoğun ilişkiler vs. gösterilebilir.

Yüksek ve düşük bağlamlar bir olayı çevreleyen bilgiyle ilgilidir. Verili bir zamanda aktarılan iletide çok az bir bilgi veriliyorsa ve bilginin çoğu zaten haberleşen insanlarda bulunuyorsa durum yüksek bağlamda gerçekleşmektedir. Örneğin yıllardır birlikte yaşayan bir çift arasındaki iletişim yüksek bağlamda gerçekleşme eğilimi gösterir: Birbirlerini anlamaları için herhangi bir verili zamanda az miktarda bilgi iletimi yeterlidir. İleti çok kısa olabilir, ancak birlikte yaşadıkları yıllar boyunca birbirleri hakkında edindikleri bilgiler yardımıyla kod çözülür.

Hall&Hall (1990)'a göre tipik yüksek bağlam kültürleri, geniş bilgi ağları ve yakın kişisel ilişkileri ile Japon, Arap ve Akdeniz kültürleridir. Sonuç olarak günlük yaşamda fazla miktarda arka plan bilgisi gerekmediği gibi beklenmez de. Kişi kendisi için önemli olan kişilerle ilgili her şeyden haberdar olur.

Tipik düşük bağlam kültürleri ise Amerikan, Alman, İsviçre ve İskandinav kültürleridir. Kişisel ilişkiler kişinin farklı ilgi alanlarına göre ayrılır ve normal iletişimde arka plan bilgisine daha fazla gereksinim duyulur.

Farklı iletişim tarzlarını yüksek ve düşük bağlamda göz önüne almamak yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Örneğin düşük bağlam tarzına sahip bir insan yüksek bağlam tarzındaki başka birisi tarafından çok konuşan, fazla açık ve gereksiz bilgi veren olarak algılanabilir. Tersine yüksek bağlam kişisi de diğeri tarafından (bilgi "gizlenmiş" olduğundan) doğru sözlü olmayan ve işbirliğine kapalı biri olarak algılanabilir. Karar vermek için düşük bağlam kişisi görece fazla miktarda bilgiye gereksinim duyarken yüksek bağlam kişisi olan biteni sürekli gözleyerek kendini güncellediğinden kararlarını daha az bilgiye dayandıracaktır. Ancak çelişki durumu yüksek bağlam kişisinden yeni bir girişimi değerlendirmesi istendiğinde ortaya çıkacaktır; bu yeni düşüncüyü oluşturan bağlamın parçası olmadıklarından her şeyi öğrenmek isteyeceklerdir.

Bölgecilik, örneğin bir ofiste, fiziksel mekânın düzenlenmesiyle ilgilidir. Başkanın ofisi bina-

nın en üst katında mı, yoksa ortalarında bir yerlerde mi? Örneğin bir kişi masası üzerindeki kalemleri kişisel bölgesinin parçası olarak algılasa bu kalemlerin kendisine sorulmadan ödünç alınmasını hoş karşılamaz. Bölgecilik kişilerin mekân ve çevrelerindeki malzemeler hakkında geliştirdikleri duyguyla ilgilidir ve aynı zamanda bir erk göstergesidir.

Kişisel alan kişinin kendini rahat hissedebilmesi için diğeri insanlara olan uzaklığıdır. Hall çifti kişisel mekânı herkesin sürekli çevresinde taşıdığı bir "baloncuğa" benzetir. Boyutları duruma ve ilişkiye geçilen insana göre değişir. (Yakın arkadaşlarınızın size daha çok yaklaşmasına izin verirsiniz.) "Baloncuk" kişinin diğeri için uygun olduğunu hissettiği uzaklığı gösterir. Daha uzakta duran kişi mesafeli, uygun olduğu düşünüldüğünden daha yakına gelen kişi ise saldırgan, korkutucu ya da basitçe kaba olarak algılanır. Bir kültürün normal konuşma mesafesi başka bir kültürde ihlal olarak görülecek şekilde yakınsa, seçilen fiziksel uzaklığın diğeri için ne anlama geldiğinin farklı algılanması nedeniyle bir sorun oluşabilir.

Tekzamanlılık ve çokzamanlılık kişinin zamanını yapılandırmasıyla ilintilidir. Tekzamanlılık belli bir zamanda tek bir şey yapmak, bir işin diğeri takip ettiği, her bir işin kendisine ayrılmış başka bir zamanı olduğu izleklerle çalışmak anlamına gelir. Tekzamanlı kültürler için zaman oldukça somuttur, neredeyse dokunulabilir ve kendisinden harcanabilir, yitirilebilir ve tasarruf edilebilir bir kaynak olarak söz edilir. Zaman doğrusaldır, geçmişten günümüze ve geleceğe uzanan bir çizgi halindedir. Zaman günü yapılandırmak ve önem derecelerine karar vermek için bir araç olarak kullanılır; bir kişiyle görüşmek için "zamanı olmamak" gibi. Çok-zamanlılık ise bunun tam karşısı anlamda kullanılır: Birden fazla iş aynı zaman dilimi içinde yapılır, insanlarla daha fazla iç içelik vardır ve bu bir izleğe uymaktansa diğeri göre davranmayı gerektirir. Zaman bir kaynak olarak algılanmaz ve doğrudan çok nokta ile simgelelenebilir.

Hall ve Hall tanımladığımız bu boyutların bazı- larını birbiriyle bağlantılı olarak algılar. Araştırmalarında tekzamanlılık, düşük bağlamlılık ve mekânın yaşamın bölmelenmesine olanak vereceği şekilde tasarlanması (farklı ilgi alanlarının birbirinden ayrıldığı, veya farklı "bölmele- re" konduğu yapılandırma) ile yakından ilişkilidir. Belirtilen boyutlara ek olarak Hall ve Hall dikkat edilmesi önemli olan birçok farklı kavra-

mı da sunarlar: kültürde programlamanın nasıl işlediği, toplantıların ne kadar zaman önceden ayarlanması gerektiği, dakiklik açısından en uygun olarak değerlendirilenin ne olduğu ve bir sistemde bilginin ne hızla ilerlediği, bu akışın yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir sisteme mi bağlı olduğu, yoksa her yönde büyük bir ağ şeklinde mi ilerlediği gibi...

Diğer kültürlerle ilgili olarak Hall ve Hall, hedef grupları olan Amerikan işadamlarına kültürel farkları tanımaları ve mümkünse içinde çalıştıkları kültürün farklı davranış tarzlarına uyum sağlamalarını önerirler.

Hall ve Hall'ın farklı kültürleri tanımlarken kullandığı temel kavramlar, insanların farklı kültürlerarası ilişkilerde karşılıklı olarak çıkan önemli farklılıklara işaret etmektedir ve bu yüzden çoğu okura hiç yabancı gelmeyecektir. Ancak bu görüşlere karşı bazı eleştiriler de getirilmiştir. Hall ve Hall bu boyutları ilk aşamada birbirinden bağımsız olarak tasarlamakta, ancak daha sonra bunları sonuçta yalnız tek boyutlu olan bir kültür modeline dönüştürmektedirler. Bu model kültürleri tez zamanlı, düşük bağlamlı olanlar ile çok zamanlı yüksek bağlamlı olanlar arasında sıralamaktadır. Diğer bütün kategoriler bu sürekliliğe bağlıdır. Buradaki sorun, kültürlerin bu çok basitleştirilmiş sınıflandırmasının gerçeği yansıtmadığıdır.

Ek olarak bu kültürel özelliklerin arkasında yatan nedenler, kültürlerin nasıl geliştiği (statik mi, dinamik midirler?) veya bireylerin kültürlerarası durumlarda kendi kültürlerine nasıl baktıkları hakkında çok az ipucu verirler. Hall ve Hall'ın yaklaşımındaki kullanışlılık açıkça pratik sonuçlarındadır. Hofstede modeliyle büyük ölçüde aynı doğrultuda olan boyutlar kültürel farklılıkların tanınması ve anlaşılması için bir çerçeve sağlarlar.

Gençlik çalışmalarıyla ilgisi

Kültürlerarası gruplarda Hall ve Hall tarafından sunulan boyutlar kültürel farklılıklara ilk "kuramsal" yaklaşım olarak iyi bir işlev görebilirler. Katılımcıların birbiriyle konuşması ve konuşurken birbiriyle aradaki mesafeyi azaltmaları gibi boş egzersizlere yol açabilirler. Herkesin uygun mesafe anlayışı aynı mıdır? Daba az/çok mesafeye gereksinim duyan birine nasıl davranırlar?

Bir kez tanımlandı mı, Hall ve Hall'ın boyutları genellikle kültürlerarası gruplardaki katılımcı-

ların deneyimleriyle kolaylıkla bağdaşır. Grubun bu farklılıkları bir "daba iyi" ya da "daba kötü" değeri yüklemekten tartışabilmelerine katkıda bulunabilir.

Ek olarak gençlik çalışanları bu boyutları grup içindeki kültürel farklılıkların tanınmasında (örneğin insanların dakiklik alışkanlıkları, kendilerine dokunulmasından boşlanıp boşlanmadıkları, çok az ya da fazla konuştuğunuzu hissetmeleri gibi) ve ortak bir dil geliştirilmesinde yararlı bulabilirler. Ancak, bir kez sunulduğunda, katılımcıların Hall ve Hall boyutlarını herhangi bir durumda babane olarak kullanabileceklerini de göz önünde tutmamız: "Kusura bakmayın, bitirmekte bir saat geç kalmadım, yalnızca çok zamanlıyım."

2.4.4 Jacques Demorgon ve Markus Molz'un kültür tartışmaları

Jacques Demorgon ve Markus Molz herhangi bir diğer kültür modeli sunma amacıyla olmadıklarını en baştan açıkça belirtmektedirler. Onlara göre kültürün herhangi bir tanımının tanımlayanın (kültürel) arka planı ile en temelde bağlantılı olması kültürün doğasındadır: Hiç kimse kültürsüz olamaz. Dolayısıyla Demorgon ve Molz makalelerini kültür hakkındaki tartışmalara bakış ve bunlardan ne öğrenilebileceğinin bir katkı olarak görürler.

Kültür hakkındaki bu tartışmanın özellikle birbiriyle çelişen bölümleri üç ana çelişkiye yol açar:

- Bir yandan kültürel istikrar ve uzun ömürlü kültürel yapılar, diğer yandan ise kültürel değişim süreci ve yenilikler arasındaki gerilimle nasıl başa çıkılabileceği,
- "Kültür" ve "kültürlerarası" arasındaki bağlantıyla nasıl ilgilenileceği: Önce "kültür" vardı da sonra kültürlerarası ilişkilerin "girdisi" haline mi geldi? Yoksa kültür, ancak diğer kültürlerle etkileşimi içinde mi varolabilir?
- Bütün insanların evrensel açımları (herkesin ortak noktaları) vurgulanmalı ve insanları, kültürü yalnızca o insanın bir özelliği haline getirecek ya da yalnızca tek bir küresel kültürün olduğu şekilde birey olarak mı ele alınmalı (evrenselci yaklaşım)? Yoksa kültürün rolünü vurgulayarak ve dünya üzerindeki yaygın çeşitliliği tanıyarak insanı bütün kültürlerin prensipte eşit derecede iyi olarak değerlendirildiği bir dünyada kültürel bir grubun parçası olarak mı algılamalı (göreceli yaklaşım)?

Bu konuların akademik veya pratik olarak bir

değeri yokmuş gibi görünebilir. Ancak politik sonuçları vardır: Değişim bir tehdit olarak algılanabilir mi? (soru 1) Ülke içindeki çeşitlilik kültürün bir ön koşulu olarak mı algılanmaktadır, yoksa “özgün” olduğu düşünülen kültüre bir tehdit midir? (soru 2) Bir ülkenin yurttaşları eşit muamele görececek bireyler olarak mı görülmeli (Fransız bireysel haklar modeli), yoksa grup olarak hakları olan grup üyeleri olarak mı (her biri kendi kurumlarına sahip farklı gruplardan oluşan Hollanda toplum modeli)? (soru 3).

Bu gerilimlerin üstesinden gelme çabası sonucu Demorgon ve Molz bir kültür modeli denebilecek bir açıklama sunarlar. Kültür yalnızca bir uyum kavramıyla ilişkilendirilirse anlaşılabilir. İnsanlar sürekli iç dünyalarıyla (gereksinimler, düşünceler vs.) dış dünya (çevre, diğer insanlar vs.) arasında sürekli bir ilişki kurma sorunuyla karşı karşıyadır. Bunu, analiz için temel oluşturacak somut durumlar ile yaparlar. Bu durumların tamamında bireyler çevrelerini şekillendirirler (her kişi çevresinde olan biteni etkileyebilir) ve çevreleri tarafından şekillendirilirler (her kişi çevresinde olan bitenler sonucu değişir). Çevreyi şekillendirmek ve çevresi tarafından şekillendirilmek, “uyumun” iki yüzüdür.

Daha bilimsel olarak, Demorgon ve Molz bu yüzlerden birini “özümseme” olarak tanımlarlar. Bununla insanların dış dünyayı kendi gerçekliklerine uyarlaması sürecini kastederler. Dış olarak algıladığımız, beyindeki var olan bölmelere ve yapılara konur. Özümsemenin uç bir örneği oyun oynayan çocuklar olabilir. Herhangi bir büyük kum yığını onlar tarafından Everest Dağı olarak görülebilir (bu bir iç görüntüdür). Bu yığına tırmadıkça kendi düş güçlerini gerçeklik olarak özümsemişlerdir; gerçekliğin bu algısı eylemlerinin çerçevesini oluşturmuştur. Bir kum yığına değil, Everest’e tırmanmaktadırlar. Ancak özümseyenler yalnızca çocuklar değildir: bir kişiyi ilk gördüğümüzde görünüşüyle ilgili bir izlenim ediniriz. Bu sınırlı bilgiyi temel alarak kişiliğiyle ilgili bir yargıya varırız ve bu kişiyi “tanımak” ve kendisine en uygun şekilde nasıl davranacağımıza karar vermek için aklımızdaki çoğunlukla stereotipler şeklindeki bilgiyi kullanırız.

Demorgon ve Molz, diğer yüzü ise “yerleştirme” olarak adlandırmaktadır. Bununla beyindeki “kavramalar” ya da “düzenler” adını verdikleri yapıların dış dünyadan gelen bilgilere göre değiştiği süreci kastederler. Bir kişiyle karşılaştığımızda davranışlarını stereotiplerimize göre yorumlamaya başlarız. Ancak bir süre

sonra gerçeğin farklı olduğunu ve stereotiplerimizin, aklımızdaki genellemelerin gerçeğe uyuşmadığını öğrenebiliriz. Dolayısıyla bunları değiştiririz.

Aşırı yerleştirme de, aşırı özümseme de yararlı değildir. Aşırı yerleştirme durumunda ilgilenmemiz gereken, “yeni” bir bakışla değerlendirdiğimiz ve düşünme tarzımızı değiştiren bütün dış bilgiler tarafından boğulabiliriz. Aşırı özümseme durumunda ise gerçekliği reddedip yaşam ile bağlantımızı yitirebiliriz.

Hayvanlarla karşılaştırıldığında insanlar genetik olarak daha sonra şekillenmiştir ve bizim için daha az şey “biyolojik” olarak ayarlanmıştır. Bu nedenle içgüdüsel veya biyolojik olarak önceden kararlaştırılmış bir tepki veremediğimiz birçok durum bulunmaktadır. Bütün bu durumlara başarıyla uyum sağlayabilmemiz için bize bir yön gösterecek bir sistem geliştirmemiz gerekir. Bu sistem Demorgon ve Molz tarafından kültür olarak adlandırılmıştır. Bu durumda uyumun işlevi, ortaya çıkabilecek olabildiğince çok durumda uygun eylemi gerçekleştirme olasılığını artırmaktır. Kültür bu durumlarda yönlendirmeyi sağlayan yapıdır (bu, beyindeki özümseme ve yerleştirmeye temel oluşturan yapılar olarak anlaşılmalıdır) ve biyolojik doğanın bir uzantısıdır. Kültür biyolojik olarak önceden belirlenmemiş durumlarda davranışların yönlendirilmesi gereksinimi nedeniyle vardır.

Bu durumda, uyum yönlenme ile ilgiliyse, özümseme ile yerleştirme arasındaki gerilimde kendini bulur. Bir yandan her şeye sıfırdan (boş bir beyinle) başlayamayacağımız için istikrarlı yapılar, genelleştirebileceğimiz ve her tür durumda kullanabileceğimiz davranış setleri geliştirmeye gereksinim duyarız. Bu özümseme modunda kültür, Hofstede’nin de belirttiği gibi, akılsal programlamadır ve dış dünyada yer alan bütün bilgiyi işlemekte kullanılır.

Ancak Demorgon ve Molz kültürün insanlarda yalnızca gençken gelişmiş bir programlama olması durumunda yeni durumlara uyum sağlayamayacağımızı ve yönlenmemizi buna göre değiştiremeyeceğimizi belirtir. İnsanlar aynı zamanda yaşamlarını sürdürebilmek için, sayesinde yönlenmelerini ve düşünce çerçevelerini değiştirebilecekleri yerleştirme yeteneğine de gereksinim duyarlar.

Herhangi bir durumdaki davranış, neredeyse her zaman öğrenilmiş, başarılı, kültürce yön-

lendirilen bir eylemler setinin yinelenmesi ile o duruma özgü özenli uyarlamaların bir karışımıdır.

Böyle bir duruma bakarsak, dış çerçevede karşıtlar arasında geniş bir davranış seçenekleri yelpazesi bulunmaktadır: Çabuk, ancak yetersiz bilgiyle harekete geçebiliriz veya bilgi edinip daha yavaş harekete geçeriz. Durumun yalnızca bir boyutuna yoğunlaşabilir veya dikkatimizi çevremizde olup biten her şeye yönlendirebiliriz. Fazlasıyla açık bir iletişim kurabiliriz (derinlemesine açıklamalar kullanabiliriz) ya da üstü kapalı olabiliriz (birçok sembol kullanırız). Bir durumun karşıtlar arasında birçok olasılık sunduğunu anlarsak hangisini seçeceğimize karar vermemiz gerekecektir (bkz. Şekil 3'teki örnek).

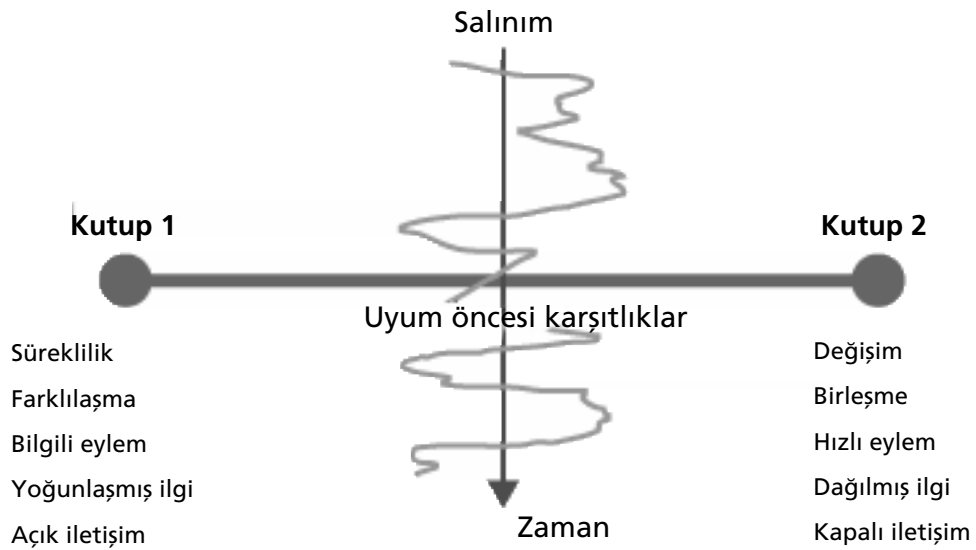
Bu karşıtlar bir doğru üzerindeki iki kutup olarak gösterilebilir (bkz. Şekil 4). Bu durumda bütün doğru, davranış potansiyelini simgeler. Demorgan ve Molz'a göre kültürel yönelme, bu doğru üzerindeki potansiyeli daha küçük bir bölge içinde sınırlama ile ilgilidir. Doğru üzerinde 0 ile 10 arasında numaralanmış noktaları düşünün (bir uç 0, diğer uç 10 olsun). Kültürel yönelme belli bir noktadaki (örneğin 3 noktasındaki) uygun davranışı belirler. Kültürel

varlıklar olarak bunu bir başlangıç olarak alır ve bu nokta çevresindeki en uygun davranışı seçeriz. Eldeki örnekte alışkanlık olarak genellikle 2 ile 4 arasındaki çözümleri yeğlediğimizi söyleyebiliriz.

İletişimi ele alalım. Örneğin insanların oldukça kapalı bir iletişim kurduğu (yani uzun açıklamalardansa daha çok eldeki bağlama, "herkesin zaten bildiğine" atıfta bulunduğu) bir yerden geliyorsunuz. Uygun iletişim hakkındaki "normal" olarak nitelendirilen ortak anlayış oldukça kapalıdır. Bunu bir başlangıç noktası olarak alırsınız ve bu başlangıç noktası çevresinde bir alışkanlık alanı geliştirirsiniz. Buna göre duruma bağlı olarak biraz daha açık ya da biraz daha kapalı iletişim kurarsınız, ancak hiçbir zaman çok açık iletişim kurmazsınız. Yalnızca öğrenerek, davranış "aralığımızın" başarılı olmadığı durumlarla karşı karşıya gelerek bu alanı genişletebilir ve açık iletişim potansiyeline kavuşursunuz; yine de bu durum size garip gelmeye devam edebilir.

Kültür, uyum sırasında iki uç arasında uygun kararı tanımlamakla ilgilidir. Kültürel yönelim bir grup insan için geçmişte başarılı davranışların ne olduğunu soyut bir yolla anlatır. Bu yönelimin ya da uygun olarak algılananın çevre-

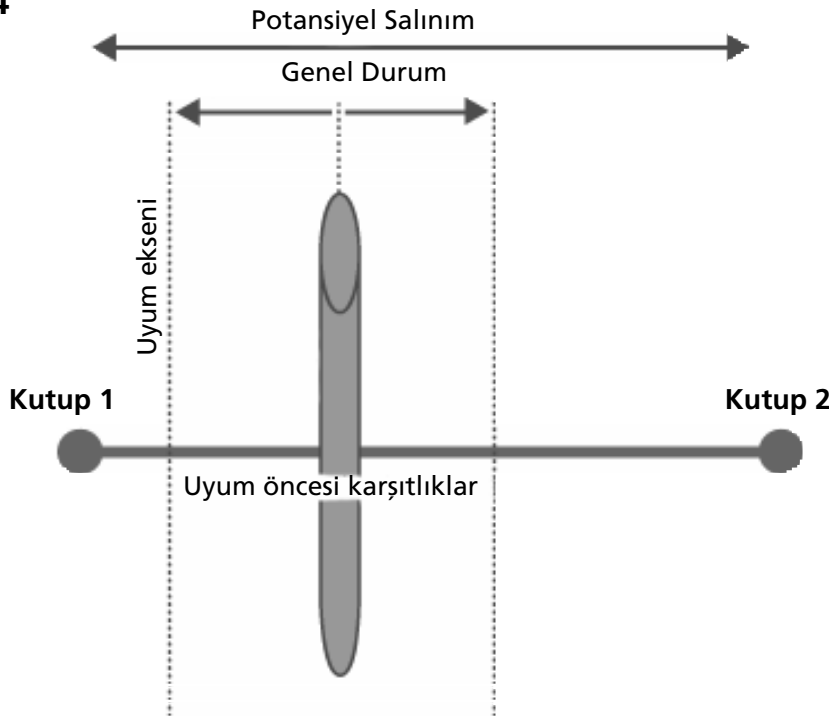
Şekil 3: Seçilmiş uyum öncesi karşıtlıklar ve salınım

Kaynak: p.54, Thomas, Alexander (ed) (1996) *Psychologie interkulturellen Handelns*, Göttingen: Hogrefe. Chapter by J. Demorgan and M. Molz "Bedingungen und Auswirkungen der Analyse von Kultur(en) und Interkulturellen Interaktionen." Adapted version.

Fig. 4

Kaynak: s.55, Thomas, Alexander (ed) (1996) *Psychologie interkulturellen Handelns*, Göttingen: Hogrefe. Chapter by J. Demorgen and M. Molz "Bedingungen und Auswirkungen der Analyse von Kultur(en) und Interkulturellen Interaktionen".

sindeki bir alan, "normal" sapmalar, durumlara normal uyumlar olarak algılanır. Bu alanın dışındaki davranışlar rahatsız edici, yanlış ve normal olmayan olarak değerlendirilir.

Kültürler değişebilir: Belirli bir yönelimin çevresindeki alan bir yöne doğru genişlerse, bu kültürü oluşturan insanların davranışları sürekli tek bir yöne eğilim gösterirse özgün yönelim aşamalı olarak o yöne doğru ilerler.

Bu çerçevede kültür ulusla bağlantılı değildir. Daha çok insan gruplarının yönelimiyle bağlantılıdır. Yönelim, örneğin aile, arkadaşlar, dil, yaşanan yer, kiminle birlikte yaşadığı ve çalışıldığı tarafından belirlenir. Bütün bunların temelinde gruplar bazı yönelimleri, bazı kültürleri paylaşımlarıyla özdeşleştirilebilir. Duruma göre, bireyler değişen standartlara ve bu standartlar çevresindeki değişen alanlara sahip olabilirler. Örneğin iş ortamında evden daha açık veya kapalı iletişim kurmayı tercih ediyor olabilirsiniz. Yine de, iş ile aile arasında ortak bir zemin bulunuyorsa her iki aralık birbirine oldukça yakın olabilir ve büyük ölçüde kesişiyor olabilir.

Kültürlerarası öğrenmede insanlar farklı bir standartla yüzleşerek kültürel yönelimlerinin nerede olduğunun farkına varırlar. Her iki yönelimle birlikte yaşama zorunluluğu nedeniyle insanlar davranış aralıklarını genişletirler ve alışkanlıklarını her iki yönelimi de kapsayacak şekilde değiştirirler. Böylece duruma bağlı olarak aralarında karar verilebilecek daha fazla seçenek olacaktır. Bu alan genişledikçe ilke olarak yerleştirme, yani kişinin davranışlarını dış dünyaya göre uyarlaması olanağı fazlalaşır. Ancak bu genişleyen alan da güvensizlikle koşut olarak ilerler; daha fazla seçenek, daha istikrarsız durumlara yol açar.

Kültürlerarası arabulucular her iki tarafın kültürel ölçütlerini kapsayan bir alan geliştiren ve farklı tarafların uygun davranış olarak gördükleri arasında ortak bir "buluşma noktası" olasılığını sağlayan kişiler olabilir.

Demorgen ve Molz'un kültür hakkındaki düşünceleri, kültür üzerine birçok model ve kuramı bir araya getirdiklerinden çok sayıda kişiyi etkilemiştir. Diğer yandan model tümüyle ku-

ramsaldır ve oldukça sınırlı bir ampirik araştırmaya olanak sağlar. Bu modelin gerçekliğe uygunluğu denenebilir mi? Sonuç olarak en iyi deneme kültürlerarası ilişkileri anlayabilmek ve algılayabilmek için bu modelin yararlılığı olacaktır.

Gençlik çalışmalarıyla ilgisi

Demorgon ve Molz'un kültür hakkındaki düşünceleri kültürün gerekliliği ve işlevi hakkında daha derinlemesine bir anlayışa yardımcı olabilir. Ayrıca, bu yaklaşım, kültürü yalnızca uluslarla değil, her düzeydeki topluluklarla ilişkilendirmektedir.

Gençlik çalışmalarında, model, karmaşıklığı nedeniyle daha çok ortaya çıkabilecek karmaşık sorulara değinebilir ve daha derinlemesine görüşlere olanak sağlayabilir.

Pratik deyişle, model kültürlerarası öğrenmenin ne olduğuyla, kişinin kendisini tanımasına ve kendi davranış seçeneklerinin genişletilmesiyle, farklı durumlarla başa çıkma yollarının geliştirilmesiyle ilgili bir anlayış geliştiriyor. Bu, öğrenmeyi açıkça deneyimle ilişkilendiriyor ve diğer yandan öğrenmenin aynı zamanda en temel insan gereksinimlerinden biriyle, yönelimle ilgili olduğu için meydan okuyucu olduğunu belirtiyor.

2.5. Kültürlerarası öğrenmeye bakmak

Milton J. Bennett'in gelişimsel kültürlerarası duyarlılık modeli

Bennett (1993) kültürlerarası duyarlılığı kişisel gelişim aşamalarına göre tanımlar. Gelişimsel model, kültürel farklılığı incelerken etnomerkezcilikten farklılığın tanınması ve kabulüne, Bennett'in "etnogörecelik" dediği noktaya doğru aşamalar halinde ilerleyen karmaşık bir sürekliliği önerir.

Bennett'in modelini oluşturan ana kavram "farklılaşma" olarak adlandırılır ve farklılığı tanıma ve farklılıkla birlikte yaşama yeteneğinin gelişimini temel alır. "Farklılaşma" bu yüzden iki olguya değinir: İlki, insanların aynı şeye çeşitli yollarla bakıyor olması, ikincisi ise "kültürlerin birbirinden farklılaşma modelleri veya dünya görüşleri açısından farklılık göstermele-

ridir." Bu ikinci boyut, Bennett'e göre kültürlerin, gerçekliğin anlaşılmasının, çevremizdeki dünyanın görülmesinin yollarını sunduğu gerçeğine göndermede bulunmaktadır. Gerçeklik hakkındaki bu anlayış veya dünya görüşü, bir kültürden diğerine değişir. Buna göre kültürlerarası duyarlılık, temelde dünyanın algılanışında kültürler arasındaki temel farklılıkların nasıl tanınabileceğini ve başa çıkılabileceğini öğrenmektir.

Etnomerkezci aşamalar

Etnomerkezcilik Bennett tarafından bireyin kendi dünya görüşünün gerçekliğin merkezinde yer aldığını varsaydığı aşama olarak anlaşılır. İnkâr etnomerkezci dünya görüşünün en temelinde yer alır ve bireyin gerçeklik hakkındaki diğer görüşlerin varlığını ve farklılığını inkâr etmesi anlamına gelir. Bu inkâr farklılıkla yüzleşme şansının az olduğu ya da hiç olmadığı yerlerde bu deneyimin yaşanmaması sonucu yalıtılmışlık nedeniyle ortaya çıkabilir ya da farklılığın özellikle ayrıldığı, bireyin veya grubun farklılıkla yüzleşmemek amacıyla "farklı" insanlarla aralarına duvarlar ördükleri durumlarda ayrınlığa dayalı olarak ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, ayrılık farklılığın önce en azından bir an için tanınmasını gerektirir ve bu nedenle yalıtılmışlığa göre bir gelişimdir. Dünyada hâlâ karşımıza çıkan ırklara dayalı parçalanmalar bu tür ayrılık aşamalarının bir örneğidir.

Baskı altındaki gruptaki insanların kendi farklılıkları veya farklı dünya görüşleri inkâr edildiğinden, farklılık olduğunu kendilerinin inkâr etmesi güçtür ve inkâr aşaması deneyimini yaşamama eğilimi gösterirler.

İkinci aşama olarak Bennett savunmayı gösterir. Kültürel farklılık, kişinin kendi gerçeklik duygusuna ve dolayısıyla kimliğine alternatifler sunduğu için tehdit edici olarak görülebilir. Dolayısıyla savunma aşamasında farklılık algılanır, ancak buna karşı savaşılar.

Bu savaşımın en sık rastlanan stratejisi farklı dünya görüşünün olumsuz olarak değerlendirildiği aşağılamadır [denigration]. Stereotipler ve en uç şekliyle ırkçılık aşağılama stratejilerinin örnekleridir. Aşağılamanın diğer yüzü ise vurgunun kişinin kendi kültürüne atfettiği olumlu yönlerine yapıldığı ve diğerine hiç ilgi gösterilmediği (ya da çok az gösterildiği) yüceltmedir [superiority]. Bazı durumlarda farklılığın tehdit edici yönüyle başa çıkmak için kullanılan üçüncü bir stratejiyle de karşılaşılır; buna

Şekil 5: Kültürlerarası Duyarlılık için Gelişimsel bir Model

Etnomerkezci Aşamalar

1. *İnkâr*

Yalıtım
Ayrılık

2. *Savunma*

Aşağılama
Yüceltme
Tersine çevirme

3. *En aza indirgeme*

Fiziksel Evrenselcilik
Aşkın Evrenselcilik

Etnogöreceli Aşamalar

4. *Kabul*

Davranış Farklılığına Saygı
Değer Farklılığına Saygı

5. *Uyum*

Empati
Çoğulculuk

6. *Bütünleşme*

Bağlamsal Değerlendirme
Yapıcı Marjinallik

Kaynak: Atıfta bulunan Milton J. Bennett, "Towards ethnorelativism: a developmental model of inter-cultural sensitivity" Paige, R. Michael (ed) (1993), Education for the intercultural experience, Yarmouth : Intercultural Press, s. 29 içinde.

Bennett tarafından tersine çevirme [reversal] adı verilir. Tersine çevirme, kişinin diğer kültürü üstün olarak görmesi, kendi kültürel arka planını aşağılamasıdır. Bu strateji ilk bakışta daha duyarlı gibi görünebilir, ancak pratikte yalnızca etnomerkezciliğin bir merkezini (kişinin kendi kültürel arka planının) diğeriyle değiştirilmesi anlamına gelir.

Etnomerkezciliğin son aşamasına Bennett en aza indirgeme adını verir. Bu aşamada farklılık tanınır, artık aşağılama veya yüceltme stratejileriyle savaşım verilmeyebilir, ancak bu farklılığın anlamını en aza indirgeme çabaları öne çıkar. Benzerlikler önemsizleştirilen kültürel farklılıkların önüne geçirilir. Bennett'e göre birçok kuruluş en aza indirmeyi kültürlerarası gelişimin son aşaması olarak algılıyor görünmekte ve paylaşılan değerler ve ortak zeminler dünyası için çalışmaktadır. Bu ortak zeminler insanlar arasındaki temel biyolojik benzerliklerden yola çıkarak Fiziksel evrenselcilik üzerine kurulmaktadır. Hepimiz yer, sindirir ve ölürüz. Kültür yalnızca biyolojinin bir uzantısıysa anlam en aza indirgenir.

Etnogöreceli aşamalar

“Etnogöreceliliğin temelinde kültürlerin ancak birbirleriyle görelilik olarak, davranışların da ancak kültürel bir bağlam içinde anlaşılabilceği varsayımı yatmaktadır.” Etnogöreceli aşamalarda farklılık bir tehdit değil, aşılması gereken bir güçlük olarak algılanır. Çabalar ise anlayış için, var olan kategorilerin korunmasına değil, yenilerinin geliştirilmesine yoğunlaşır.

Etnogörecelilik kültürel farkların kabulü ile başlar. İlk olarak bu kabul, sözel ve sözel olmayan davranışların kültürler arasında çeşitlilik gösterdiğine ve bütün bu çeşitliliğin saygı görmeyi hak ettiğine razı olunmasıyla başlar. İkincisi, bu kabul kültürün temelinde yer alan dünya görüşlerini ve değerleri de içerir. Bu ikinci aşama kişinin kendi değerlerinin bilgisine ve bu değerlerin kültürel olarak oluşturulduğu şekliyle algılanmasına değinir. Değerler bir kişinin “sahip olduklarından” çok, süreçler ve dünyanın düzenlenmesine yönelik araçlar olarak anlaşılır. Bir grubun aşağılanmasına yönelik değerler bile, bu değer hakkındaki görüşleri dışlamama koşuluyla dünyayı düzenleme yolunda bir işleve sahip olarak görülebilir.

Kültürel farklılıkların kabulü üzerine kurulan sonraki aşama uyumdur. Uyum, farklı değer,

dünya görüşü veya davranışların kendi kimliğinden vazgeçerek benimsenmesi olan özümsemeye (asimilasyona) karşıt olarak görülmelidir. Uyum bir eklenme sürecidir; farklı bir dünya görüşüne uygun olan yeni davranış öğrenilir ve yeni iletişim tarzları öne çıkmak üzere kişinin davranış yelpazesine eklenir. Burada kültür durağan bir olgu değil, gelişen ve değişen bir süreç olarak görülmelidir.

Uyumun merkezinde empati, kişinin kendi kültürel arka planınca öngörülenden farklı bir durumu yaşama yeteneği bulunur. Bu, ötekini, onun yaklaşımını edinerek anlama çabasıdır.

Çoğulculuk aşamasında empati genişleyerek bireyin birçok ayrı referans düzlemine veya çoklu kültürel çerçevelere dayanmasını olası kılar. Bu çerçevelerin gelişimi genellikle farklı bir kültürel bağlamda uzun süre yaşamayı gerektirir. Bu durumda farklılık, iki veya daha çok farklı kültürel çerçevede içselleştirildiğinden kişinin normal benliğinin bir parçası olarak algılanır.

Bennett son aşamalar setini bütünleşme olarak adlandırır. Uyum aşamasında aynı kişide birçok referans düzlemi varken, bütünleşme aşamasında farklı çerçeveleri tek bir çerçeveye indirgeme çabası vardır. Bu çerçeve, ne tek bir kültürün basit bir yeniden inşası, ne de farklı dünya görüşlerinin barış içinde bir arada yaşamasından ibaret basit bir huzur ortamıdır. Bütünleşme, kişinin kendi kimliğinin yaşanan deneyimler çerçevesinde sürekli tanımlanmasını öngörür. Sonuçta artık herhangi bir kültüre ait olmamaya, ancak sürekli olarak bütünleşmiş bir yabancı olmaya yol açabilir.

Bütünleşmenin ilk aşaması olarak bağlamsal değerlendirme, farklı durumları ve dünya görüşlerini bir veya daha çok kültürel arka plandan değerlendirme yeteneğidir. Diğer bütün aşamalarda etnomerkezci değerlendirmeleri aşmak için değerlendirmeden kaçınılmıştır. Bağlamsal değerlendirme aşamasında bireyler duruma bağlı olarak kültürel bağlamlar arasında gidip gelebilirler. Yapılan değerlendirme görece iyilik hakkındadır. Bennett kültürlerarası seçimin bir örneğini verir:

“Kendinizin veya başkasının yaptığı bir hataya doğrudan değinmek iyi bir şey midir? Çoğu Amerikan bağlamlarında iyidir. Çoğu Japon bağlamlarında ise kötüdür. Ancak, bazı durumlarda Japonya’da Amerikan tarzını kullanmak ya da tersi yararlı olabilir. Her iki tarzı kullana-

bilme yeteneği uyumun parçasıdır. Seçim yaparken bağlam hakkında etik değerlendirme yapmak ise bütünleşmenin parçasıdır.”

Son aşama olarak, yapıcı marjinallik Bennett tarafından öğrenmenin sonu olarak değil, bir tür varış noktası olarak tanımlanır. Bu bir tümüyle kendini yansıtmaya, hiçbir kültüre ait olmadan bir yabancı olma durumudur. Diğer yandan bu aşamaya varmak gerçek kültürlerarası arabuluculuğa, farklı dünya görüşleriyle çalışma yeteneğine olanak verir.

Bennett'in modeli kültürlerarası duyarlılık geliştirmeyle ilgili eğitimlerin ve yönlendirmelerin tasarımını için iyi bir başlangıç noktasıdır. Kültürlerarası öğrenmede farklılığın önemini vurgular ve farklılıkla başa çıkmanın bazı (verimsiz) stratejilerini gösterir.

Bennett'e göre kültürlerarası öğrenme (ilerleme ve gerilemenin olası olduğu) bir sürekli gelişme sürecidir ve bireyin kültürlerarası duyarlılık açısından bulunduğu aşama ölçülebilir. Ancak kültürlerarası öğrenme sürecinin her zaman bir aşamanın diğerinin ön koşulu olarak sunulduğu bu sırayı izleyip izlemeyeceği sorulabilir. Eğer koşullara ve yeteneklere göre uygulanan farklılıklarla başa çıkma stratejilerinden çok birbirini izleyen aşamalar halinde daha esnek olarak anlaşılırsa, model kültürlerarası öğrenmede zorunlu engelleri ve yararlı yolları açıklayabilir.

Gençlik çalışmalarıyla ilgisi

Bennett'in anlattığı farklı aşamalar, gruplara ve kültürlerarası duyarlılık geliştirme amaçlı eğitimler için en uygun içerik ve yöntemlere bakış için yararlı bir referans düzlemi sunar. Farklılık hakkında bir duyarlılık geliştirmek mi önemlidir, yoksa bu farklılıkların kabulü üzerinde mi durulmalıdır? Gelişme düşüncesi, üzerinde çalışılması gereken konulara oldukça somut bir yaklaşım sağlar. Bennett farklı aşamalarda eğitimler için önerilerde bulunmaktadır.

Uluslararası bir gençlik etkinliğinde Bennett'in betimlediği süreçlerin çoğu oldukça yoğun olarak yaşanır. Model, olup biteni ve bunlarla nasıl başa çıkılabileceğini anlamak için yararlıdır.

Son olarak, gelişimsel model kültürlerarası öğrenme üzerinde çalışmanın amacını açıkça önerir: Farklılıkların normal olarak algılandığı, kişinin kimliğiyle bütünleştiği ve çok sayıda kültürel referans düzlemlerinden yararlanılabildiği bir aşamaya erişmek...

2.6. Özet

Öğrenme, kültür ve kültürlerarası deneyimler hakkında farklı düşüncelere baktığımız bu aşamada kültürlerarası öğrenmenin bir süreç olduğu açıklığa kavuşmuş olmalı. Bu süreç diğerlerini anlayabilmekten önce kendini tanımayı ve nereden geldiğini bilmeyi gerektirir. İyi ile kötü hakkında, dünyayı ve yaşamı yapılandırma hakkında oldukça köklü düşünceleri içereceğinden zorlayıcı bir süreçtir. Kültürlerarası öğrenmede verili kabul ettiğimiz ve bağlı kalmak zorunda hissettiğimiz şeyler tartışmaya açıktır. Kültürlerarası öğrenme kişinin kimliğini zorlayıcıdır; ancak, Bennett'in belirttiği gibi, aynı zamanda bir yaşam tarzı, kişinin kimliğini zenginleştirme yolu haline de gelebilir.

Bennett, modeline aynı zamanda politik bir boyut da kazandırmıştır: Kültürlerarası öğrenme bireysel bir süreç olsa da sonuçta nasıl birlikte yaşanacağını, çeşitlilikle bezeli bir dünyada nasıl yaşanacağını öğrenmekle ilgilidir. Bu açıdan bakılınca kültürlerarası öğrenme, bir arada barışçı yaşamın başlangıç noktasıdır.

2.7. Kültürlerarası eğitime bir bakış

Bu kılavuz okul dışı kültürlerarası öğrenme odaklı olsa da, bu bölüm okul balen kültürlerarası toplumların geliştirilmesinde en güçlü kurumlardan olduğu için eklenmiştir. Formal eğitimcilerin deneyimleri de oldukça öğretici olabilir.

Geçmişte, eğitim eşit bir toplumsal temelde sağlanırdı; herkes için bir okul, farklılıkların giderilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması yoluyla adaletin önemli ögesi idi. Bugün toplumlarımızın ana sorunu ise farklılıklarla nasıl ilgilenileceği. Bir yandan kültürel farklılıkları tanım ve değerlendirenken aynı zamanda öğrencilerimizin önce okulda ve daha sonra toplumda güvenilir kültürel bütünleşmesini ve gelişimini nasıl destekleyeceğiz?

Kültürlerarası ilkeler, ötekine açıklık, farklılığa etkin saygı, karşılıklı anlayış, etkin hoşgörü, var olan kültürlerin onanması, fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılıkla savaşım üzerine yoğunlaşır. Farklı kültürel kimlikler arasındaki iletişim ötekinin hem benzer, hem de farklı olarak tanınmasını gerektirdiği için ilk bakışta çelişik görünebilir. Bu bağlamda, Ouellet'ye göre (1991) kültürlerarası eğitim şu yetenekleri destekleyip geliştirebilir:

- Çağdaş toplumlarda kültürler hakkında daha iyi bir kavrayış;
- Farklı kültürlerden insanlar arasında daha fazla iletişim kapasitesi;
- Toplumda kültürel çeşitlilik gerçeğine daha esnek bir yaklaşım;
- Toplumsal etkileşime daha iyi bir katılım kapasitesi ve insanlığın ortak mirasının tanınması.

Kültürlerarası eğitimin ilk amacı öğrenciler ve onları çevreleyen dünya arasında etkileşim ve iletişim kapasitesini geliştirmek ve desteklemektir. Guerra'ya göre (1993) bunun sonucunda şu noktalar üzerinde özellikle durulmalıdır:

- Çoğulculuk (azınlık topluluklarına dahil olsun olmasın) bütün öğrencilere verilen eğitimin bir bileşeni olmalıdır;
- Azınlıklar kültürel referanslarını unutmaya zorlanmamalıdır;
- Her kültüre eşit değer verilmelidir;
- Azınlıklardan gelen çocukların başarı oranlarının da çoğunluklardan gelenlerinki gibi olması için destek mekanizmaları bulunmalıdır.

Ancak, kültürlerarası eğitim yaklaşımlarının gelişiminde eylemlerimizin bilinçli veya bilinçsiz şekilde taraflı olması tehlikesi bulunmaktadır. Ladmiral ve Lipiansky (1989) öğretmenleri buna karşı uyararak için öğretmenin önlemesi gereken iki "tuzaktan" söz ederler:

- 1) Öğrencilerin kültürel gerçekliğini çabuk genellemelere indirgemek;
- 2) Davranışların arkasında yatan psikolojik ve sosyolojik etkenleri unutarak bütün çatışmaları kültürel olarak anlamak.

Abdallah-Pretece bunlara bir üçüncüyü ekliyor: Zorlukları yalnızca öteki hakkındaki akılcı bilgiye dayalı olarak çözmeye çalışmak.

Öğretmenlerin eğitimin fazlasıyla kesinleştirici bir etkinlik olduğunu hatırlamaları gerekir. Bu yalnızca öğrencinin bakış açısından değil, çevreyi ve hatta öğretmenin kişiliğini dikkate alınca da böyledir. Öğretmenler kendi pedagojik pratiklerini değerlendirmek için kendi kültürel kimliklerini ve kişiliklerini

de düşünmelidir. Hoopes (alıntılayan Oullet-1991) öğretmenlerin algılama modelleri ve iletişim tarzlarını çözümlene kapasitelerini geliştirmelerini ve dinleme yeteneklerini artırmalarını önermektedir. (Bence bu, etkin dinleme üzerinde odaklanırsak daha gerçekçi de olacaktır.) Ek olarak öğretmenin kendi kültürünün bilincinde olması ve kendi ön anlayış, inanç, ahlaki ilke ve değer mekanizmalarını algılaması temel bir gerekliliktir.

Kültürlerarası eğitim ötekini ilişkilerin merkezine koyar. Varsayımların, normalde verili kabul ettiğimiz şeylerin sürekli sorgulanmasını ve bilinmeyen ve anlaşılmanmış olana sürekli bir açılımı destekler. Bir etkileşim ve karşılıklı keşif süreci içinde her insan kendisini kişisel, sosyal ve küresel olarak gerçekleştirebilir. Eğitim ilişkisi öğrencinin toplumda tam anlamıyla işlevini görmesi amacıyla güçlendirilmesinin desteklenmesi üzerine kuruludur.

Herhangi bir ülke veya bölgede kültürlerarası eğitimin desteklenmesi için okulların yapacaklarının yasalarda bir görüş olarak tanımlanması yeterli değildir. Bugünlerde acilen gereken, bu görüşlerin gerçekten öğretmen eğitimi girişimleriyle ve sonuç olarak genel nüfus arasında bir bilincin yerleşmesi amacıyla yaşama geçirilmesi, desteklenmesi ve geliştirilmesidir. Bu daha fazla geciktirilemez; bugün bunu yapmazsak hangi insan büyümemize yardımcı olmak amacıyla orada olacaktır? Ünlü Fransız politikacı Edgar Faure'nin (1908-1988) hatırlattığı gibi "Eğitim, varolmayı öğrenmeye yardımcı olmaktır." Ve biz öğretmenler, aynı zamanda sürekli bir oluşum sürecindeyken referans noktalarımız nerededir? Öğretmenlerin kendilerinin de daha fazla araştırma yapması gerekir. Bugünümüz ve geleceğimiz büyük ölçüde öğretmenlerin elindedir ve değişime yol açmak acildir.

Okulun eğitim ve yetiştirme işlevi her bir öğrencisinin kültürünün ötekine tam bir açıklık anlayışıyla aktarılmasıyla en üst düzeyde gelişimini sağlamalıdır. Birçok eğitim sistemi reformu öğrencilerin ilgilerini merkeze alan tümevarımsal eğitim yöntemini önermektedir. Burada doğrudan deneyimin farklılıklara saygıyı artırmak ve kültürlerarası duyarlılığı yükseltmek için nasıl kullanılabileceğini görmemiz gerekiyor. Bu yüzden değişimin merkezi bir ögesi olarak öğretmenin bütün kültürleri demokratik bir ruh içinde destekleyen ve kabul eden öğrenme deneyimlerini ve olanaklarını sunması gerekir. Bu nedenle kültürlerarası eğitim günümüz toplumlarında bütün okulların hedefi olmalıdır! Bu yolu izlemezsek parçalanmaya ve seçkinciliğe dayalı yoksullaşmış bir tekdüzelik yaratma riskine gireriz.

Eğitim çabalarımız insanları kültürlerin kendilerini geliştirme haklarını sergileyerek kültürel farklılıkları ve benzerlikleri ile gösterebilirsek, toplumda daha fazla etkin katılım göreceğiz. Bölünmeye karşı ve insanlar arasında saygıya açık bir topluma doğru yeni bir bilinç oluşturmaya çalışan bir eğitim sistemi içinde etkinlik göstereceğiz. Her bir insanın kendisini gerçekleştirmesi için çalışacaksa kültürlerarası eğitim okulda ve toplumda hem yatay hem de düşey olarak yaygınlaşmalıdır. Ve, kim bilir, belki de bir kültürler ötesi [transcultural] eğitim geleceğini görmek de mümkün olur!